

Το πρόβλημα της αντίφασης στο Κεφάλαιο του Κ. Μαρξ.

Το *Κεφάλαιο* είναι το έργο της ζωής του Κ. Μαρξ, η κορύφωση της δημιουργίας του. Η ιδιοφυΐα του Κ. Μαρξ εκδηλώθηκε ανάγλυφα στην εκπληκτική εμβρίθεια και αρτιότητα του Κεφαλαίου. Πέρασαν πολλές δεκαετίες από την εποχή που δημοσιεύθηκε το *Κεφάλαιο* και όμως εξακολουθεί να παραμένει στην πρώτη γραμμή της επιστήμης. Μεταξύ άλλων θεμάτων του Κεφαλαίου, τεράστιο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση του προβλήματος της διαλεκτικής αντίφασης, διότι, κατά τη γνώμη μου, δεν υπάρχει στην παγκόσμια επιστημονική βιβλιογραφία βαθύτερη, συνεπέστερη και εκτενέστερη αντανάκλαση της διαλεκτικής αντίφασης.

Η πραγματική αντίφαση, όπως είναι γνωστό, υπάρχει σε κίνηση. Η νόηση, η οποία αναπαράγει την κίνηση και την αντίφαση, πρέπει να είναι επίσης κινούμενη και αναπτυσσόμενη. Κατά συνέπεια δεν υπάρχουν στο *Κεφάλαιο* παγιωμένοι ορισμοί. Ο κάθε ορισμός αποκτά εδώ πλήρη αποδεικτική ισχύ μόνο στην ενότητά του με όλους τους άλλους. Ο Μάρξ δίνει μια πλήρη απεικόνιση της αντίφασης μόνο μέσω του συνολικού πλαισίου των συμφραζόμενων της επιστήμης. Γι' αυτό η λογική ανασύσταση της αντίφασης προϋποθέτει την έκφραση με το σύνολο των λογικών κατηγοριών της πεμπτουσίας της ανάπτυξης της επιστήμης με όλες τις αναγκαίες συνάψεις και πλευρές. Πράγματι, η διαλεκτική αντίφαση αποκαλύπτεται στο *Κεφάλαιο* στο σύστημα και μέσω του συστήματος των διατεταγμένων κατηγοριών της διαλεκτικής. Μ' άλλα λόγια η αντανάκλαση της αντίφασης στο *Κεφάλαιο* είναι το σύστημα των διατεταγμένων κατηγοριών της διαλεκτικής, θεωρημένο από τη σκοπιά της κατηγορίας της αντίφασης. Παρακάτω θα σταθούμε στη διαδικασία της νοητής αντανάκλασης της αντίφασης, μόνο από την άποψη του αντανακλώμενου αντικειμένου.

Το σύστημα των κατηγοριών της διαλεκτικής στο *Κεφάλαιο* του Μάρξ παρουσιάζει κοινά γνωρίσματα με τη συστηματική ανάπτυξη της διαλεκτικής μεθόδου στη λογική του Χέγκελ, αλλά και θεμελιώδεις διαφορές από αυτήν. Ο ιδεαλισμός, η απουσία αυθεντικού ιστορισμού, η ανικανότητα κατανόησης της ποιοτι-

κής ιδιαιτερότητας διαφόρων σταδίων της ιστορίας της κοινωνίας και της νόησης, ο τελεολογισμός, η απολυτοποίηση της “υπόθεσης της λογικής” και η (κατ’ αρχήν αντικειμενικά καθορισμένη) ανικανότητα διερεύνησης της “λογικής της υπόθεσης”, όλοι αυτοί οι βασικοί περιορισμοί στην Χεγκελιανή αντίληψη περί λογικής υπερβαίνονται λαμπρά από τον Μάρξ. Και αυτή η διαδικασία παρουσιάζεται στην πλέον ανεπτυγμένη μορφή της στο *Κεφάλαιο*.

Η διαλεκτική λογική του Μάρξ συνιστά μια νέα, μιαν ανώτερη βαθμίδα στην ιστορία της λογικής. Η υλιστική αντίληψη της κίνησης της νόησης, ο συνεχής ισορρισμός στη μελέτη της σκέψης, η συγκρότηση της λογικής ενός ορισμένου αντικειμένου, της “λογικής της υπόθεσης”, είναι τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της λογικής. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να καταδείξουμε εν συντομία ότι αυτός ο θεμελιώδης νεωτερισμός της λογικής του *Κεφαλαίου* επιδρά ουσιαστικά στη λογική δομή η οποία διέπει τον τρόπο με τον οποίο ο Μαρξ αντανακλά τη διαλεκτική αντίφαση. Συνάμα ο Μάρξ χρησιμοποιεί κατά τη διερεύνηση του κεφαλαίου όλο το ορθολογικό περιεχόμενο της Χεγκελιανής λογικής. Κατά τη διατύπωση του Φ. Εγγκελς, η Χεγκελιανή μέθοδος με την ιδεαλιστική μορφή της ήταν εντελώς ακατάλληλη για την ανάπτυξη του όλου πλέγματος των οικονομικών μέσα στην εσωτερική τους συνάφεια. “Παρ’ όλα αυτά, από όλο το διαθέσιμο υλικό, αυτή ήταν η μοναδική που μπορούσε τουλάχιστον να χρησιμοποιηθεί”.¹

Ο Λένιν στα *Φιλοσοφικά τετράδια* είναι ιδιαίτερα κατηγορηματικός: “Δεν μπορεί κανείς να κατανοήσει πλήρως το *Κεφάλαιο* του Μάρξ και ιδιαίτερα το 1ο του κεφάλαιο εάν δεν έχει μελετήσει και κατανοήσει ολόκληρη τη Λογική του Χέγκελ”.²

Η γενική πορεία της κίνησης της σκέψης του Μάρξ στους τρεις πρώτους, θεωρητικούς, τόμους του “Κεφαλαίου” έχει ως εξής: Από το αμέσως δεδομένο κεφάλαιο (από το κεφαλαιοκρατικό εμπόρευμα και το χρήμα) ο ερευνητής περνά στην ουσία του κεφαλαίου καθ’ εαυτήν, ανεξάρτητα από τις μορφές εκδήλωσής του (στη διαδικασία παραγωγής του Κεφαλαίου): στη συνέχεια ο Μαρξ, συνεχίζοντας την εμβάθυνση της εξέτασης του κεφαλαίου, αρχίζει να επανέρχεται στην “επιφάνειά” του. Τώρα όμως η “επιφάνεια” δεν εντοπίζεται αμέσως, αλλά στη βάση της κατανοημένης ουσίας, δηλ. ως το φαινόμενο της ουσίας. Η περαιτέρω κίνηση προς την “επιφάνεια” του κεφαλαίου στη βάση της εγνωσμένης ουσίας οδηγεί στο χαρακτηρισμό των μορφών οι οποίες απορρέουν από την ενότητα παραγωγής και κυκλοφορίας, από την ενότητα ουσίας και φαινομένου του κεφαλαίου, δηλ. στην πραγματικότητα του κεφαλαίου. Κατ’ αυτό τον τρόπο, η ανάπτυξη της σκέψης του Μάρξ στο *Κεφάλαιο* συνιστά μιαν άρνηση της άρνησης, είτε κατά κάποιο τρόπο, σπείρα της έλικας.

Ο Μάρξ, υπερβαίνοντας τους θεμελιώδεις περιορισμούς της λογικής του Χέγκελ, δεν εξετάζει τη λογική διαδικασία ως διαδικασία ανάπτυξης των λογικών κατηγοριών από τον ίδιο τον εαυτό τους, ούτε και ως διαδικασία σχηματισμού του πραγματικού αντικειμένου από αυτές, αλλά ως αντανάκλαση ενός αντικειμένου το οποίο υπάρχει ανεξάρτητα από τη νόηση. Η λογική κίνηση στο *Κεφάλαιο* δεν

είναι ένα εγκεφαλικό σχήμα. Αντιπαραβάλλεται διαρκώς με το αντικείμενο, το οποίο υπάρχει έξω και ανεξάρτητα από το θεωρητικά σχετιζόμενο προς αυτό υποκείμενο. Η διεργασία μετατροπής των αισθημάτων σε έννοιες, σε αντιδιαστολή με τον Χέγκελ, δεν εκλαμβάνεται ως φαινομενικότητα είτε ως ετερότητα της λογικής διαδικασίας καθ' ολοκληρία τιθέμενη από τη νόηση, αλλά ως πραγματική προϋπόθεση, από την οποία η νόηση ανακύπτει ιστορικά, και ως διαδικασία, υπό την αποφασιστική επίδραση της οποίας αναπτύσσεται η εμφανισθείσα πλέον νόηση. Η λογική του *Κεφαλαίου* διέπεται από την αρχή του ελέγχου του κάθε βήματος της έρευνας μέσω της αντιπαραβολής με τα γεγονότα και την πρακτική.

Ο διαλεκτικός - υλιστικός και συνεπής ιστορικός χαρακτήρας των αντιλήψεων του θεμελιωτή του μαρξισμού, του επέτρεψε μέσα από την πορεία της συγκεκριμένης πολιτικο-οικονομικής έρευνας να αναβαθμίσει τη λογική και στο καθ' εαυτό λογικό πεδίο.

Επισημάνουμε ότι, το *Κεφάλαιο* πρώτα απ' όλα εξετάζεται το εμπόρευμα και το χρήμα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Στο εμπόρευμα και στο χρήμα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας το κεφάλαιο είναι άμεσα δεδομένο. Εδώ όμως ο Μάρξ δεν ερευνά ακόμα το εμπορικό και το χρηματικό κεφάλαιο. Το εμπόρευμα προβάλλει στην επιφάνεια προ παντός ως αξία χρήσης. Η αξία χρήσης αποδεικνύεται ότι είναι το αμέσως δεδομένο εμπόρευμα, το *είναι* του εμπορεύματος. Η αξία είναι η *ουσία* του εμπορεύματος. Οι μορφές της αξίας - τα *φαινόμενα* της αξίας. Η διαδικασία ανταλλαγής των εμπορευμάτων και το χρήμα, είτε η κυκλοφορία των εμπορευμάτων, είναι η *πραγματικότητα* του εμπορεύματος. Συνεπώς, το αφετηριακό απόσπασμα της σπείρας της έλικας που προαναφέραμε (το εμπόρευμα και το χρήμα) συνιστά από μόνο του μια σπείρα έλικας, μian άρνηση της άρνησης.

Στη συνέχεια ο Μάρξ, σε αντιδιαστολή με τον Χέγκελ, διερευνά το αντικείμενο ως ιστορικά παροδικό, το οποίο αρνείται τον εαυτό του με την ίδια του την κίνηση. Η ριζική καινοτομία της λογικής του *Κεφαλαίου* έγκειται στην αποκάλυψη της λογικής της άρνησης του αντικειμένου από την ανάπτυξη αυτού του ίδιου του αντικειμένου. Από αυτή την προσέγγιση ολόκληρο το κεφάλαιο προβάλλει από τη σκοπιά της ωρίμανσης στο εσωτερικό του των προϋποθέσεων μιας πιο ανεπτυγμένης κοινωνίας και απεικονίζεται με τις κατηγορίες της άμεσης γνώσης (της ποσότητας, της ποιότητας και του μέτρου).

Ιδιαίτερα περίπλοκη είναι η λογική των δύο πρώτων μερών του *Κεφαλαίου*. Το εμπόρευμα λόγου χάριν είναι το αμέσως δεδομένο κεφάλαιο, δηλ. το *είναι* του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα το εμπόρευμα, ως εμπόρευμα, έχει το *είναι*, την ουσία, το φαινόμενο, και την πραγματικότητά του. Συνεπώς η ύπαρξή του (άρα και η απεικόνισή του) είναι αντιφατική: η εν λόγω σπείρα της έλικας υπάρχει και εξετάζεται υπό την ιδιότητα του τμήματος της μεγάλης σπείρας της έλικας. Έτσι η αξία είναι ταυτόχρονη και η *ουσία* του εμπορεύματος ως εμπορεύματος αλλά αφορά και το *είναι* του κεφαλαίου. Εκτός αυτού, ήδη στο κεφάλαιο αποκαλύπτονται έμβρυα της άρνησης της κεφαλαιοκρατίας από τον ίδιο τον εαυτό της.

Ας σταθούμε όμως στην αλληλουχία των διαλεκτικών αντιφάσεων και των μορφών με τις οποίες αυτές προβάλλουν στη συνείδηση του αναγνώστη, ο οποίος παρακολουθεί αυστηρά την ανάπτυξη της σκέψης του Μάρξ στο *Κεφάλαιο*. Ο Μάρξ ξεκινά την απεικόνιση των αντιφάσεων, από την εξέταση της απλούστερης σχέσης και των πλευρών (είτε των παραγόντων) της. Η αντίφαση μεταξύ αξίας χρήσης και αξίας, μεταξύ είναι και ουσίας (του εμπορεύματος ως εμπορεύματος) είναι ήδη παρούσα όταν ο Μάρξ εξετάζει το *είναι* του εμπορεύματος, δηλαδή την αξία χρήσης. Το είναι (η αξία χρήσης) μελετάται από την μία πλευρά αυτή καθ' εαυτή, αποσπασμένη από την ουσία, από την αξία. Από την άλλη πλευρά, σε μίαν άρρητη και ειδικά μη εντοπιζόμενη μορφή, το είναι εξετάζεται στην ενότητά του με την ουσία. Αυτή η άρρητη ενότητα με την ουσία υποδηλώνεται από εκείνο το οποίο ο Μάρξ διακρίνει στην έννοια της αξίας χρήσης. Και εξ αντικειμένου (μιας και αυτό δεν είναι ακόμα εμφανές για τον αναγνώστη) διακρίνει μόνο εκείνο που χαρακτηρίζει την αξία χρήσης ως αξία χρήσης του *εμπορεύματος* (και μάλιστα του εμπορεύματος της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας), και όχι την αξία χρήσης εν γένει. Στη συνέχεια ο Μάρξ περνά από τον χαρακτηρισμό του είναι στον προσδιορισμό της δεύτερης πλευράς της αντίφασης. Συνάμα εδώ εντοπίζει προπαντός τον *εξωτερικό* δεσμό των δύο αντιφασκουσών πλευρών: η αξία χρήσης υπό ορισμένους όρους λειτουργεί ως φορέας της αξίας. Αφού επισημάνει αυτό το γεγονός, ο Μάρξ περνά στη μελέτη της δεύτερης πλευράς της αντίφασης αυτής καθ' εαυτής. Αυτή προβάλλει εν είδει απλής, *καθαρής ποσότητας*, ποσοτικού δεσμού, αναλογιών μεταξύ των ανταλλασσόμενων αξιών χρήσης. Συνεπώς η ουσία προβάλλει αμέσως ποσοτικά, και μάλιστα, με την πρώτη ματιά φαίνεται απίθανη η ύπαρξη εσωτερικών δεσμών, δεδομένου ότι η ποσοτική σχέση μεταβάλλεται με κάθε αλλαγή τόπου και χρόνου. Ωστόσο μια προσεκτικότερη ανάλυση μας επιτρέπει να “ψηλαφήσουμε” τον εσωτερικό δεσμό, την ουσία. Στις διάφορες προσδιορισμένες ποσότητες, ο ερευνητής αποκαλύπτει κάτι το σταθερό, όμοιο, κοινό και ισομέγεθες, το οποίο δεν είναι οι σύμμετρες ποσότητες αξιών χρήσης αλλά κάτι διαφορετικό, που βρίσκεται πίσω από τις ανταλλακτικές αξίες. Μια τέτοια εξέταση της δεύτερης πλευράς της αντίφασης είναι και η ίδια αντιφατική. Η δεύτερη πλευρά, η αξία, η ουσία, προβάλλει εδώ ως κάτι το κοινό ίσου μεγέθους, εξετάζεται αυτή καθ' εαυτή αφηρημένη από την πρώτη πλευρά. Εν τω μεταξύ με άρρητο, ειδικά μη εντοπιζόμενο τρόπο, η ενότητα της με την πρώτη πλευρά είναι και πάλι παρούσα: Το κοινό, ίσου μεγέθους, υπάρχει στις αναλογίες διαφόρων ανταλλασσόμενων χρηστικών αξιών. Εκτός αυτού και η δεύτερη πλευρά, αλλά και η άρρητα παρούσα σε αυτήν ενότητα με την πρώτη πλευρά προβάλλουν αμέσως.

Παράλληλα με αυτή την αντίφαση διαμορφώθηκε και η αντίφαση μεταξύ της αντίληψης περί του τυχαίου της ποσοτικής συσχέτισης των χρηστικών αξιών και της αποκάλυψης του εσωτερικού, του κοινού, του σταθερού στοιχείου διαφόρων ποσοτήτων. Για να παρακολουθήσουμε και να κατανοήσουμε πλήρως την επίλυση αυτής της αντίφασης, είναι απαραίτητο να διανύσουμε όλο τον δρόμο της ανάπτυξης της σκέψης του Μάρξ, από την ουσία του εμπορεύματος μέχρι την πραγματι-

κότητά του.

Η αντίφαση των δύο πλευρών της απλούστερης σχέσης αποκαλύπτεται κατά την εξέταση της δεύτερης πλευράς αυτής καθ' εαυτής, στο εσωτερικό αυτής της πλευράς. Η δεύτερη πλευρά της αντίφασης - η αξία - πρωταρχικά προσδιορίζεται μόνον ως απλή άρνηση της πρώτης. "Το κοινό αυτό δεν μπορεί να είναι μια γεωμετρική, φυσική, χημική ή άλλη φυσική ιδιότητα των εμπορευμάτων".³ Αν κάνουμε αφαίρεση από την χρηστική αξία, τότε η μόνη ιδιότητα που απομένει στα αισθητηριακά δεδομένα εμπορεύματα είναι το γεγονός ότι αποτελούν προϊόντα εργασίας. "Μαζί με τον ωφέλιμο χαρακτήρα των προϊόντων της εργασίας εξαφανίζεται και ο ωφέλιμος χαρακτήρας των εργασιών που περιέχονται σ' αυτά, εξαφανίζονται επομένως και οι διάφορες συγκεκριμένες μορφές αυτών των εργασιών, οι οποίες δεν διακρίνονται πια μεταξύ τους, αλλά έχουν αναχθεί όλες στην ίδια ανθρώπινη εργασία, στη αφηρημένη ανθρώπινη εργασία"⁴

Από κατηγοριακής σκοπιάς η δεύτερη πλευρά προβάλλει τώρα ως ουσιώδης ταυτότητα, δεδομένου ότι υπογραμμίζεται η ταύτιση διαφόρων ειδών εργασίας. Εφ' όσον αυτή η ταυτότητα έχει προσδιορισθεί εδώ μόνον ως αδιάφορη προς την συγκεκριμένη, προς την ωφέλιμη εργασία, προς την μορφή δηλ. της ωφέλιμης εργασιακής δαπάνης, η ταυτότητα αυτή εμπεριέχει (όχι εξωτερικά αλλά εσωτερικά) στον εαυτό της, τη διάκριση: η ταυτότητα συνιστά ταυτότητα διότι δεν είναι η διάκριση των ωφέλιμων συγκεκριμένων μορφών εργασίας. Δηλαδή η διάκριση διαμορφώνει φερ' ειπείν την υφή της ταυτότητας. Ωστόσο η εν λόγω διάκριση εδώ είναι μόνο μια απλή άρνηση. Η αξία εντοπίζεται και ως αφηρημένη διάφορη προς την πρώτη πλευρά, δηλαδή από την χρηστική αξία και μέσα στην αρνητική ενότητά της με αυτήν. Η τέτοιου είδους αρνητική ενότητα συνιστά το θετικό περιεχόμενο της δεύτερης πλευράς.

Η περαιτέρω εξέταση της δεύτερης πλευράς αυτής καθ' εαυτής, δείχνει ότι η πρώτη πλευρά δεν εμπεριέχεται πλέον αρνητικά στην πρώτη, αλλά θετικά και ταυτόχρονα αδιάφορα προς τη δεύτερη πλευρά. Πράγματι η εργασία που παράγει την αξία είναι η ίδια, η μέση εργασία, η εργασία που πραγματοποιείται υπό κοινωνικά μέσους όρους. Οι μέσοι όροι εκλαμβάνονται κατά κάποιο τρόπο ως αποτέλεσμα στην κοινωνικά μέση ωφέλιμη δαπάνη εργασιακής δύναμης, στην κοινωνικά μέση παραγωγικότητα της εργασίας. Συνεπώς η μορφή της δαπάνης της εργασιακής δύναμης είναι παρούσα κατά τον προσδιορισμό της παράγουσας αξία εργασίας, τώρα πλέον όχι καθαρά αρνητικά, αλλά θετικά. Συγχρόνως η κοινωνικά μέση παραγωγικότητα της εργασίας προϋποτίθεται ως δεδομένη, και συνεπώς ως αδιάφορη προς την παράγουσα αξία εργασία.

Ο τρόπος με τον οποίο ο Μαρξ χαρακτηρίζει την απλή και τη σύνθετη εργασία από λογική σκοπιά, κινείται κατά κύριο λόγο στα πλαίσια της κατηγορίας της ουσιώδους αντίθεσης. Σε σύγκριση με την προηγούμενη έκθεση, το νέο εδώ από λογική άποψη έγκειται στην εξέταση της *ενότητας* των αδιάφορων πλευρών στην ουσία. Ταυτότητα και διάκριση είναι αδιάφορες μεταξύ τους, είναι όμως αδιάφορες μέσα στο ενιαίο και δεν υπάρχει η μία χωρίς την άλλη. Η απλή εργασία δεν εί-

ναι σύνθετη, ενώ η σύνθετη δεν είναι απλή. Ωστόσο δεν υφίσταται απλή εργασία χωρίς σύνθετη και σύνθετη χωρίς απλή. Η σύνθετη εργασία αποτελεί πολλαπλασιασμένη απλή εργασία.

Στο πρώτο κεφάλαιο ο Μαρξ δεν ερευνά ακόμα την πλέον ανεπτυγμένη μορφή της αντίφασης του εμπορεύματος, διότι το εμπόρευμα εντοπίζεται ως άμεσα δεδομένο κεφάλαιο και γι' αυτό το λόγο η ουσία του εμπορεύματος πρέπει να αποκαλυφθεί ως δεδομένη, ως σταθερή για ορισμένη ιστορική εποχή.

Ο Μαρξ από την έρευνα του είναι και της ουσίας του εμπορεύματος στη σχετική αυτοτέλειά τους, περνά στην εξέταση του άμεσου είναι στη βάση της γνωσμένης ουσίας, δηλαδή στη μελέτη της εκδήλωσης της αξίας μέσω της αξίας χρήσης, στις μορφές εκδήλωσης της αξίας. Και η ουσία (η αξία) και αυτό μέσω του οποίου εκδηλώνεται η χρηστική αξία, ερευνώνται υπό την ιδιότητα των δεδομένων, των ταυτόχρονα υφιστάμενων. Ο Μαρξ αναλύει την ύπαρξη των μορφών της αξίας στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία, οπότε όλες αυτές οι μορφές υπάρχουν άμεσα. Ορίζει τις μορφές λειτουργίας της ουσίας, της αξίας, στη βάση της σταθερότητας της ουσιώδους, της αξιακής σχέσης. Οι λειτουργικές μορφές προβάλλουν στο πρώτο κεφάλαιο του *Κεφάλαιου* ως ακίνητες. Μόνο στο δεύτερο κεφάλαιο ο Μαρξ αναλύει τη διαδικασία ανταλλαγής των εμπορευμάτων. Στο πρώτο κεφάλαιο η διαδικασία της ανάπτυξης των λειτουργιών δεν έγινε ακόμα αντικείμενο της εξέτασης. Γι' αυτό και απουσιάζει προς το παρόν η ανάλυση της καθαυτό αντιφατικότητας των λειτουργιών. Πραγματοποιείται όμως μια λεπτομερής διερεύνηση της διάκρισης των λειτουργικών μορφών (της σχετικής και της ισοδύναμης μορφής της αξίας). Τα λειτουργικά διάφορα μέλη της σχέσης προβάλλουν στη συνέχεια ως αντίθετα. Η σχετική μορφή της αξίας δεν υπάρχει χωρίς την ισοδύναμη και αντιστρόφως, όμως "στην ίδια έκφραση της αξίας το ίδιο εμπόρευμα δεν μπορεί να εμφανίζεται ταυτόχρονα και με τις δύο μορφές της αξίας. Κάτι παραπάνω, οι δύο αυτές μορφές αλληλοαποκλείονται όπως αλληλοαποκλείονται δύο πόλοι".⁵

Η αντίθεση των λειτουργιών προβάλλει στον αναγνώστη του *Κεφάλαιου* με την αναγκαία σειρά περιπλοκής των μορφών της: 1) με την απλούστερη, με την τυχαία μορφή. 2) Με τη μορφή της "κακής (ψευδούς) απειρίας" η οποία αποτελεί την πρώτη άρνηση της πρώτης μορφής (ολική είτε ανεπτυγμένη μορφή της αξίας). 3) Με τη μορφή της "αληθινής" απειρίας, της ενεργώς υφιστάμενης απειρίας, είτε της άρνησης της, της άρνησης της τυχαίας μορφής (ο κόσμος των εμπορευμάτων αποκτά μian ενιαία και μοναδική μορφή έκφρασης της αξίας). 4) Η καθολική μορφή έκφρασης της ουσίας, της αξίας "συμφύεται" με μian ορισμένη ατομικότητα, με μian μοναδικότητα. (Ο ρόλος του καθολικού ισοδύναμου συνυφαίνεται μ' ένα καθ' όλα ορισμένο εμπόρευμα -σε καθαρή μορφή- με το χρυσό). Με αυτή τη μορφή ολοκληρώνεται η ανάπτυξη της αντικειμενικής φαινομενικότητας του εμπορεύματος, η οποία συνίσταται στο γεγονός ότι η ικανότητα κάποιου εμπορεύματος να είναι ισοδύναμο φαίνεται ότι δεν καθορίζεται από τη θέση και τον ρόλο του στην αξιακή σχέση, αλλά από την φυσική του μορφή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ο Κ. Μάρξ εξετάζει τη διαδικασία, την κίνηση της

ανταλλαγής. Και μάλιστα αρχικά λαμβάνει τα συστατικά στοιχεία της διαδικασίας ως σταθερά στην αρχή και στο τέλος της κίνησης. Το εμπόρευμα το οποίο μέχρη τη διαδικασία της ανταλλαγής είναι δυνητικό εμπόρευμα, μέσα στη διαδικασία της ανταλλαγής γίνεται πραγματικό. Η ρεαλιστικά υπαρκτή δυνατότητα μετατρέπεται σε πραγματικότητα. Η μετατροπή των δύο αντίθετων παραγόντων (χρηστικής αξίας και αξίας) από δυνατότητα σε πραγματικότητα πραγματοποιείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η μετατροπή του ενός παράγοντα από δυνατότητα σε πραγματικότητα πραγματοποιείται στην περίπτωση που ο δεύτερος παράγοντας έχει ήδη γίνει πραγματικότητα. Και αντιστρόφως, η πραγματικότητα του δεύτερου παράγοντα έχει ως αναγκαία προκαταρκτική προϋπόθεση τη μετατροπή του πρώτου παράγοντα σε πραγματικότητα. Μόνο σ' αυτό το επίπεδο της θεωρητικής αναπαραγωγής του εμπορεύματος, ο Μαρξ αντιμετωπίζει το πρόβλημα της απεικόνισης της καθαινό αντίφασης. Οι αντιφάσκουσες πλευρές της διαδικασίας της ανταλλαγής την ίδια στιγμή και στα πλαίσια της ίδιας και της αυτής σχέσης αλληλοπροϋποτίθενται και αλληλοαποκλείονται. Εφ' όσον όμως τα συστατικά στοιχεία της διαδικασίας (η χρηστική αξία και η αξία) είναι δεδομένα, εφ' όσον δεν ανακύπτουν μέσα στη διαδικασία της ανταλλαγής, οι πλευρές της αντίφασης δεν προβάλλουν ως αμοιβαία γενεσιουργές και καταστροφικές στον ίδιο και τον αυτό χρόνο, στην ίδια και την αυτή σχέση. Ο Μαρξ δείχνει παρακάτω ότι η εν λόγω αντίφαση υφίσταται και διευθετείται πρακτικά.

Από τον ορισμό της διαμορφωθείσας διαδικασίας ο Μαρξ περνά στη μελέτη της εμφάνισής της. Στην ήδη υπάρχουσα διαδικασία, στη διαδικασία της ανταλλαγής που έχει πλέον ανακύψει, οι πλευρές της αντίφασης (το είναι - η χρηστική αξία και η ουσία - η αξία) δεν δημιουργούνται από τη διαδικασία αλλά απλώς αποκαλύπτονται σε αυτήν. Τα πράγματα είναι διαφορετικά κατά την εμφάνιση της διαδικασίας της ανταλλαγής. Κατά την εμφάνιση της διαδικασίας της ανταλλαγής, η ουσία του εμπορεύματος δεν προϋπάρχει της σχέσης δεν προϋπάρχει της διαδικασίας. Αναφερόμενος στην άμεση ανταλλαγή προϊόντων ο Μαρξ παρατηρεί: "Εδώ τα πράγματα Α και Β δεν είναι εμπορεύματα πριν από την ανταλλαγή. Γίνονται εμπορεύματα μόνο με την ανταλλαγή". Συνεπώς εδώ η αξία δεν προϋπάρχει της άμεσης ανταλλαγής. Κατ' αυτό τον τρόπο η εν γενέσει ουσία υφίσταται μόνο μέσα στη σχέση ενώ η γεννηθείσα [διαμορφωμένη πλέον] ουσία δεν δημιουργείται από τη σχέση, αλλά εκδηλώνεται σ' αυτήν.

Δεδομένου ότι το κύριο ζητούμενο για τον Μαρξ είναι η διερεύνηση του κεφαλαίου, αυτός δεν στέκεται διεξοδικά στην εμφάνιση της διαδικασίας της ανταλλαγής, διατυπώνοντας ωστόσο τη γενική και θεμελιώδη διαφορά μεταξύ της γεννηθείσας διαδικασίας ανταλλαγής εμπορευμάτων και της γέννησής της.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους "Το χρήμα ή η κλοφορία των εμπορευμάτων" εκθέτει τη λειτουργία της διαδικασίας (την κλοφορία των εμπορευμάτων) παρμένη στην ολότητα των συστατικών στοιχείων της και παρουσία των έτοιμων όρων της διαδικασίας.

Από τη διερεύνηση των αντιφάσεων στη σφαίρα του καθαί είναι του κε-

φαλαίου (του εμπορεύματος και του χρήματος) ο Μαρξ περνά στη μελέτη του γίγνεσθαι της ουσίας του κεφαλαίου. Μέχρι τώρα οι αντιφάσεις εξετάζονται στα γενικά πλαίσια του είναι, της αμεσότητας του κεφαλαίου, γεγονός που έθετε τη σφραγίδα του στη διερεύνηση της αντίφασης. Εδώ είναι που ο Μαρξ για πρώτη φορά εντοπίζει ειδικά την αντίφαση του καθαυτό αντικειμένου της μελέτης (του κεφαλαίου) μέσα στον ίδιο τον εαυτό του: το κεφάλαιο είναι η αυτοεπαύξηση, η αυτοκίνηση της αξίας. Η αξία σε ακινησία, δεν είναι κεφάλαιο. Στη διαδικασία της αυτοκίνησης η αξία συσχετίζεται μόνο με τον εαυτό της. “Ξεχωρίζει τον εαυτό της σαν αξία από τον εαυτό της σαν υπεραξία, όπως ο θεός πατέρας ξεχωρίζει το εαυτό του από το θεό υιό, και έχουν και οι δύο την ίδια ηλικία και αποτελούν στην πραγματικότητα μόνο ένα πρόσωπο, γιατί μόνο χάρη στην υπεραξία των 10 λιρών στερλινών γίνονται κεφάλαιο οι προκαταβλημένες 100 λίρες στερλίνες, και μόλις γίνουν κεφάλαιο, μόλις δημιουργηθεί ο υιός και με τον υιό ο πατέρας, ξαναεμφανίζεται η διαφορά τους και είναι και οι δύο ένα ον. 110 λίρες στερλίνες”.

Κατ’ αυτό τον τρόπο, η ουσία αναφέρεται μόνο στον ίδιο τον εαυτό της [σχετίζεται μόνο με τον ίδιο τον εαυτό της], είναι ο εαυτός της και διακρίνει τον εαυτό της, από τον εαυτό της μια και την αυτή στιγμή σε μια και την αυτή σχέση. Ωστόσο η ουσία είναι ακόμα άμεσα δεδομένη. Η αυτοκίνηση της αξίας πραγματοποιείται στην κυκλοφορία. Στη συνέχεια ο Μαρξ αναρωτιέται: από πού προέρχεται, που διαμορφώνεται η αυτοκίνηση της αξίας, δηλαδή του κεφαλαίου, στην επιφανειακή σφαίρα, στην κυκλοφορία, είτε έξω από αυτή τη σφαίρα; Επειδή σ’ αυτό το άρθρο θίγουμε μόνο την αντικειμενική λογική, θα επισημάνουμε μόνο, ότι ο Μάρξ απαντώντας στο ερώτημα που έθεσε εντοπίζει το εξής: η αυτοκίνηση του αντικειμένου δεν μπορεί να πραγματοποιείται έξω από την επιφανειακή σφαίρα (κυκλοφορία). Συνάμα η αυτοκίνηση του αντικειμένου μορφώνεται στη σφαίρα της ουσίας (στη διαδικασία παραγωγής του κεφαλαίου).

Το επόμενο βήμα της έρευνας είναι η αποκάλυψη της αντίφασης της ουσίας του αντικειμένου (του κεφαλαίου) αυτής καθ’ εαυτής.

Μέχρι τώρα εντοπιζόταν η αντίφαση μεταξύ της σχέσης του ανθρώπου προς τη φύση, προς τη χρηστική αξία και της σχέσης μεταξύ των ανθρώπων μέσω της αξίας στη σφαίρα του είναι, στη σφαίρα των αποτελεσμάτων, των αντικειμένων της εργασιακής δραστηριότητας. Τώρα η αντίφαση προβάλλει στη σφαίρα της δραστηριότητας, της ανησυχίας, της κίνησης της εργασίας, στη σφαίρα της παραγωγής. Η αντίφαση χρηστικής αξίας και αξίας διατηρείται σε ανηρημένη μορφή και προβάλλει προπαντός ως αντίφαση της εργασίας εν γένει και της διαδικασίας επαύξησης της αξίας. Η αντίφαση στην ουσία, αρχικά παρουσιάζεται ως αδιαφορία και εξωτερική συνάφεια αυτών των πλευρών, από τις οποίες η εργασία εν γένει είναι το επουσιώδες μέσα στην ουσία ενώ η διαδικασία επαύξησης της αξίας είναι το ουσιώδες μέσα στην ουσία.

Χωρίς να επεκταθούμε διεξοδικότερα στον τρόπο με τον οποίο ο Μάρξ απεικονίζει τις αντιφάσεις της ουσίας, θα επισημάνουμε μόνον, ότι αυτές οι δύο πλευρές της αντίφασης εμφανίζονται διαρκώς κατά την έκθεση του Μαρξ σε όλο

και νεότερα επίπεδα. Θα σταθούμε μόνο στα μεγαλύτερα μέρη της λογικής απεικόνισης της αντίφασης της ουσίας, στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*. Ο Μαρξ, σε αντιδιαστολή με τον Χέγκελ, αποκαλύπτει τον ιστορικά παροδικό και ποιοτικά προσδιορισμένο χαρακτήρα της ουσίας του αντικειμένου, τον τρόπο με τον οποίο μια ορισμένη ουσία αναιρεί τον ίδιο τον εαυτό της.

Όπως γνωρίζουμε, ο Μαρξ αρχίζει την έρευνα της παραγωγής του κεφαλαίου από την απόλυτη υπεραξία. Αυτή είναι όλη η ουσία με την προσδιορισμένη μορφή της. Η ουσία του κεφαλαίου προβάλλει ακόμα ως ταυτόσημη με τον ίδιο τον εαυτό της: η παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας πραγματοποιείται υπό αμετάβλητους τεχνικούς και κοινωνικούς εργασιακούς όρους. Ταυτόχρονα εδώ ήδη εμπεριέχεται εμβρυωδώς η άρνηση της ουσίας από τον ίδιο τον εαυτό της. Η άρνηση αυτή υφίσταται εδώ ως διάκριση της ουσιώδους ταυτότητας. Πράγματι το βασικό μέσον μεγέθυνσης της απόλυτης υπεραξίας είναι η παράταση της εργάσιμης ημέρας και αυτή η ποσοτική μεταβολή έχει ορισμένα όρια, εφ' όσον προσκρούει στα φυσικά όρια της εργάσιμης ημέρας και στην αντίσταση της εργατικής τάξης. Ο νομοθετικός περιορισμός της διάρκειας της εργάσιμης ημέρας, που επιτυγχάνεται με τον αγώνα της εργατικής τάξης, δημιουργεί την ανάγκη αυτοεπαύξεως της αξίας με άλλες μορφές. Εάν κατά τη μελέτη της αυτοεπαύξεως της αξίας στην κυκλοφορία, στη σφαίρα του είνου, με τον καθολικό τύπο του κεφαλαίου (X-E-X') μπορούσε να επισημανθεί μόνο η ποιοτική ταυτότητα της ουσίας της αυτοεπαυξανόμενης αξίας με τον ίδιο τον εαυτό της και το ποσοτικά απεριορίστο της, τώρα προβάλλει το ποσοτικό όριο της ουσίας, της αυτοεπαύξεως της αξίας με μια ορισμένη μορφή της. Ωστόσο δεν είναι ακόμα ορατό το όριο της αυτοεπαύξεως της αξίας, το όριο της ουσίας του αντικειμένου εν γένει. Η διάκριση μέσα στην ουσία, εντοπίζεται προς το παρόν σε εμβρυώδη μορφή.

Κατά τη μετάβαση στην εξέταση της παραγωγής σχετικής υπεραξίας, ο Μαρξ αποκαλύπτει την άρνηση από την ουσία του ίδιου του εαυτού της, ως σχέση ουσιώδους διαφοράς. Εφ' όσον η σχετική υπεραξία σχηματίζεται μέσω διαρκών μεταβολών στους τεχνικούς και κοινωνικούς όρους της εργασίας, ουσιαστικά υπάρχει στη βάση της διαφοράς των νέων όρων εργασίας από τους παλαιούς. Ακριβώς μέσω της αλλαγής των εργασιακών όρων πραγματοποιείται η αυτοεπαύξηση της αξίας, η αυτοκίνηση της ουσίας με αυτή τη μορφή. Η ταυτότητα της ουσίας με τον εαυτό της, η παραγωγή υπεραξίας υπό αμετάβλητους τεχνικούς και κοινωνικούς όρους, υποβιβάζεται στη θέση της στιγμής της ουσιώδους διάκρισης, της στιγμής της παραγωγής σχετικής υπεραξίας.

Η ουσιώδης διαφορά της ουσίας του κεφαλαίου από τον ίδιο τον εαυτό της και στο εσωτερικό του εαυτού της, διανύει μερικά στάδια.

Αρχικά η ουσιώδης διάκριση στην ουσία του κεφαλαίου είναι αδιάφορη προς την ταυτότητα της ουσίας με τον εαυτό της. Τέτοια είναι η απλή κεφαλαιοκρατική συνεργασία. Διαφέρει από το εργαστήριο του χειροτέχνη της συντεχνίας, καθαρά ποσοτικά. Παρά το γεγονός ότι η απλή συνεργασία στην πραγματικότητα αναφύεται μέσω της υπέρβασης της συντεχνιακής χειροτεχνικής παραγωγής, δη-

λαδή είναι ενιαία με αυτήν, δεν μεταβάλλει ούτε καν ουσιαστικά τη χειροτεχνική παραγωγή, δεν είναι ένα σταθερό μόρφωμα και, συνεπώς, παραμένει βασικά αδιάφορη προς τη συντεχνιακή χειροτεχνία.

Με την εμφάνιση της μανιφακτούρας [συνεργασίας που βασίζεται στον καταμερισμό της εργασίας] αναπτύσσεται περαιτέρω η διαδικασία άρνησης της ουσίας του κεφαλαίου από τον ίδιο τον εαυτό της. Στην ουσία η σχέση των αντιφασκουσών πλευρών προβάλλει ως σχέση αλληλοαποκλειόμενων και αμοιβαία αδιάφορων. Η μανιφακτούρα, ο καταμερισμός εργασίας της μανιφακτούρας, απέκλειε την χειροτεχνία, ενώ ταυτόχρονα η μανιφακτούρα δεν μετασχημάτισε την κοινωνική παραγωγή μέχρι την ρίζα της. Παρέμενε αρχιτεκτονικό τεχνούργημα “πάνω στην πλατιά βάση της χειροτεχνίας των πόλεων και της οικοτεχνίας της υπαίθρου”.

Συνεπώς μια από τις πλευρές της αντίφασης, αναφυόμενη στη βάση της άλλης και συνδεδεμένη με αυτήν λόγω της ενιαίας προέλευσής τους, αποκλείει και προϋποθέτει ταυτόχρονα την πλευρά στη βάση της οποίας ανέκλυψε.

Χαρακτηριστική για τη λογική του *Κεφαλαίου* εν γένει είναι η εξέταση της άρνησης της ουσίας από τον ίδιο τον εαυτό της μέσα στην ενότητα πλευρών, από τις οποίες η μια αναφύεται στη βάση της άλλης, συνδέεται με την τελευταία λόγω της ενιαίας προέλευσής τους και συνάμα, στο βαθμό που ωριμάζει (στο μεν είτε στο δε επίπεδο), ούτως ή άλλως αρνείται την πλευρά εκείνη στη βάση της οποίας ανέκλυψε.

Η κατ’ αυτό τον τρόπο διερεύνηση της αντίφασης συνδέεται εσωτερικά με την κατανόηση του ιστορικά παροδικού χαρακτήρα της ερευνώμενης ουσίας.

Στη βαθμίδα της παραγωγής με μηχανές [της εκμηχανισμένης παραγωγής] η άρνηση από την ουσία του κεφαλαίου του ίδιου του εαυτού της, φτάνει στο επίπεδο της καθαυτού αντίφασης, οπότε η μια πλευρά που αναπτύχθηκε στη βάση της άλλης πλευράς, τη μετασχηματίζει πλήρως, την υποτάσσει στον εαυτό της, δεν επιτρέπει την ύπαρξη άλλης πλευράς αδιάφορα προς την ίδια, μετατρέποντας την άλλη πλευρά απλώς και μόνο σε στιγμή της ίδιας της δικής της κίνησης. Η παραγωγή με μηχανές αναφύεται από τη μανιφακτούρα και συνάμα μετασχηματίζει πλέον ριζικά ολόκληρη την κοινωνική παραγωγή σύμφωνα με τις αξιώσεις της. Αν κατά την απλή συνεργασία ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας είναι συμπτωματικός, εξωτερικός σε σχέση προς την εργασιακή διαδικασία, και αν κατά τη μανιφακτούρα η ίδια η εσωτερική διάρθρωση της εργασιακής διαδικασίας αποκτά κοινωνικό χαρακτήρα, ενώ η αρχή του καταμερισμού της εργασίας παραμένει υποκειμενική, κατά την παραγωγή με μηχανές ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας δεν διεισδύει μόνο στο εσωτερικό της ίδιας της εργασιακής διαδικασίας, αλλά ανακύπτει και ο αντικειμενικός, ανεξάρτητος από τον εργαζόμενο μηχανισμός του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας. Η αντίφαση μεταξύ ιδιωτών-κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής και κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας έχει πλέον ωριμάσει. Κατ’ αυτό τον τρόπο ο Μαρξ εντοπίζει το ποιοτικό όριο της ύπαρξης της δεδομένης ουσίας ως τέτοιας.

Το επόμενο μεγάλο μέρος του *Κεφαλαίου* με την εξέταση του οποίου θα μπορούσαμε να ολοκληρώσουμε τη συνοπτική αναφορά μας στη διερεύνηση της αντίφασης στον πρώτο τόμο, είναι η διαδικασία της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Σε αυτή την διαδικασία η *αντίφαση της ουσίας του Κεφαλαίου με τον εαυτό της αναπαράγεται διαρκώς σε όλο και οξύτερη μορφή και πάνω σε μια διαρκώς συρρικνούμενη βάση*. Με τη σχετική αλλαγή της συσχέτισης σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου μέσα στη διαδικασία της διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου, το μεταβλητό κεφάλαιο τείνει στο μηδέν (έχει ως όριό του το μηδέν). Συνεπώς ο *Μαρξ αποκαλύπτει την εσωτερική ενότητα ποιοτικού και ποσοτικού ορίου της ουσίας του κεφαλαίου ως τέτοιας και το μέτρο της αναγκαιότητας μετάβασης προς μια ποιοτικά διαφορετική, πιά ανεπτυγμένη ουσία*.

Κατ' αυτό τον τρόπο, "η ανάπτυξη των αντιφάσεων μιας ιστορικής μορφής παραγωγής αποτελεί το μοναδικό ιστορικό δρόμο της διάλυσής της και του σχηματισμού μιας νέας"⁹. Αυτή είναι συνοπτικά η λογική της ωρίμανσης των αντικειμενικών όρων της σοσιαλιστικής επανάστασης.

Στο *Κεφάλαιο* δεσπόζει ο λογικός τρόπος προσέγγισης και η λογική αντανάκλαση της αντίφασης. Όμως η λογική εξέταση της αντίφασης είναι ταυτόχρονα και μια αναπαραγωγή της ιστορικής ανάπτυξης αυτής της αντίφασης. Η γενική και συνολική σύμπτωση της λογικής αλληλουχίας με την ιστορική διέπει όλο το *Κεφάλαιο*.

Επιχειρήσαμε να σκιαγραφίσουμε μόνο μερικά γενικά γνωρίσματα της αντικειμενικής λογικής της αντίφασης στο *Κεφάλαιο*. Η απεικόνιση της αντίφασης με τις έννοιες και τις κατηγορίες είναι ένα εξαιρετικά περίπλοκο πρόβλημα. Η διερεύνηση του *Κεφαλαίου* παρέχει πληθώρα εξαιρετικού υλικού για τη μελέτη του προβλήματος της αντίφασης, διότι σ' αυτό το έργο του Κ. Μαρξ, από την σκοπιά της συνειδητής υλιστικής διαλεκτικής, αναπαράγει αυστηρά επιστημονικά μια πολύ περίπλοκη βαθμίδα της κοινωνικής ανάπτυξης.

Υποσημειώσεις

1. Φ. Ενγκελς, Βιβλιοκρισία της "Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας" του Κ. Μαρξ στην εφημ. *Das Volk*, 6, 20 Αυγ. 1959, στο Κ. Μαρξ, Φ. Ενγκελς, *Έργα*, ρωσ. εκδ., τ. 13, σελ. 496.

2. Β.Ι. Λένιν. *Άπαντα*, Ρωσ. έκδ., τ. 29, σελ. 162.

3. Κ. Μαρξ. *Το Κεφάλαιο*, βλ. ελλ. εκδ. Σ.Ε. τομ. 1, σελ. 51. Ο Μαυρομάτης μεταφράζει το τελευταίο μέρος: "...υλική ιδιότητα των εμπορευμάτων". Έτσι μπο-

ρεί να εννοηθεί ότι η αξία ως κοινωνική σχέση είναι μη υλική, ιδεατή κ.λπ. - Σ.τ.μ.

4. Κ. Μαρξ. *Το Κεφάλαιο* εκδ. Σ.Ε., τ. 1, σελ. 52.

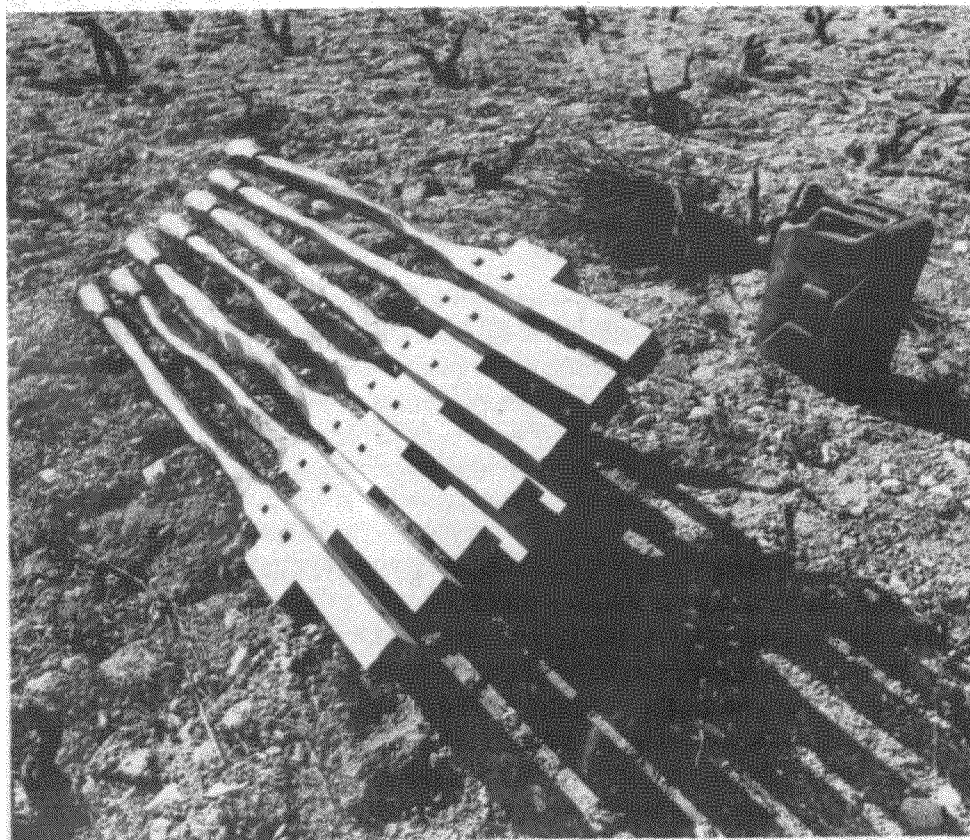
5. Στο ίδιο. τ. 1, σελ. 63

6. Κ. Μαρξ. *Το Κεφάλαιο*, ο.π., σελ. 101.

7. Κ. Μαρξ. *Το Κεφάλαιο*, ο.π., σελ. 168.

8. Κ. Μαρξ. *Το Κεφάλαιο*, εκδ. Σ.Ε., τομ. 1, σελ. 385.

9. Κ. Μαρξ. *Το Κεφάλαιο*, τ. 1, σελ. 506.

Κατασκευή και μπετόν, 1974.